

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

OSOBNOSTNÍ CHARAKTERISTIKY SOCIÁLNÍHO PEDAGOGA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. František Vízdal, CSc.**

**Vypracoval:
Libor Žouželka**

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Osobnostní charakteristiky sociálního pedagoga“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Postřelmov 26.03.2009

.....
Libor Žouželka

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Františku Vízdalovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce a za vstřícnost, se kterou ke mně po celou dobu přistupoval. Dále děkuji své manželce Janě za její podporu a trpělivost v průběhu celého studia.

Libor Žouželka

Motto:

„...starajíc se o blaho jiných nacházíme svoje vlastní...“

Platón

Obsah

Úvod	2
1. Pojetí sociální pedagogiky	4
1.1 Vztah sociální pedagogiky a sociální práce	7
1.2 Vliv prostředí	9
2. Profese sociálního pedagoga	11
2.1 Pracovní činnosti a kompetence sociálního pedagoga	13
2.2 Podmínky pro výkon profese, zdravotní rizika	20
2.3 Možnosti uplatnění sociálního pedagoga	23
2.4 Profesní příprava	25
3. Osobnostní charakteristiky sociálního pedagoga	27
3.1 Motivace	31
3.2 Intelekt	32
3.3 Empatie	32
3.4 Odolnost k náročným životním situacím, citová stabilita	33
3.5 Pedagogická komunikace	36
3.6 Pedagogický takt	36
3.7 Postoje pedagoga	37
3.8 Iniciativa a angažovanost pedagoga	38
3.9 Sebepoznání a sebehodnocení pedagoga	38
Závěr	40
Resumé	43
Anotace	44
Klíčová slova	44
Annotation	44
Key words	45
Seznam použité literatury	46

Úvod

Má-li pracovník kvalitně a efektivně provádět jakoukoliv lidskou činnost, musí se prokázat žádoucími předpoklady, jejichž důležitost stoupá podle náročnosti a společenského významu dané profese. Ke každému povolání potřebuje člověk disponovat vlastnostmi, které umožňují optimálně splňovat jeho požadavky. Jisté požadavky jsou společné všem povoláním – odborné předpoklady, pracovní vlastnosti apod. Následně jisté profese kladou důraz na určité psychologické zvláštnosti v požadavcích na osobnost daného zaměstnance. Vzhledem k tomu, že studuji obor sociální pedagogika, rozhodl jsem se ve své práci zaměřit na osobnostní vlastnosti právě sociálního pedagoga.

Pole působnosti sociálního pedagoga je velmi široké a pestré. S touto profesí se můžeme setkat v několika resortech (resort školství, mládeže a tělovýchovy, resort spravedlnosti, zdravotnictví, sociálních věcí, vnitra), a to ve vládním i nevládním sektoru. Sociální pedagog se může uplatnit jako vychovatel a sociální pracovník v mnoha zařízeních, terapeut, poradce, sociální kurátor, sociální asistent (street worker), romský poradce, protidrogový koordinátor, pracovník probační a mediační služby atd. Do styku přichází s velmi různorodou klientelou s nejrůznějšími druhy problémů a obtížemi. Tyhle okolnosti určují celkovou náročnost profese, která vyžaduje vysokou vědomostní, dovednostní a osobnostní výbavu.

Lidské zdroje, které zajišťují sociální péči, mají prvořadý vliv na její produktivitu a efektivnost. Na nich záleží, zda jsou klienti subjektivně spokojeni a jejich problémy komplexně řešeny. Empirické poznatky ukazují, že celkový výsledek sociálního působení při řešení sociálních problémů klientů je z převážné části výsledkem kvalifikované práce a profesionálního přístupu sociálních pracovníků ke klientům. Mnohem méně podstatnou roli hrají legislativní, finanční a materiální podmínky sociální péče. Proto je v sociální oblasti velmi důležitá a účelná investice do lidských zdrojů, do rozvoje jejich profesionálních kompetencí a osobnostních vlastností.

Domnívám se, že právě osobnostní charakteristiky především předurčují kvalitu sociálního pedagoga. Dobrým sociálním pedagogem nemůže být kdekdo, byť by byl vybaven kvantem vědomostí. Přes všechnu nezbytnost odborného vzdělání nekotví podstata pomáhajících profesí jen ve znalostech, ale v osobnosti, v umění komunikace, přístupu k člověku. Ne každý, kdo prošel pedagogickým či jiným odborným vzděláním kteréhokoli stupně, je pedagogem v tvůrčím slova smyslu. Sociální pedagog nepůsobí na klienty pouze slovem, ale celou svou osobností, svými způsoby chování a jednání, svým příkladem.

Profese sociálního pedagoga je velmi náročná, složitá a přináší s sebou spoustu úskalí a problémových situací. Vykonává-li ji člověk zodpovědně a s plným nasazením, přináší mu to značné psychické, někdy i fyzické vyčerpání. Bohužel však prestiž a pozice dané profesi není vysoká a odpovídající jejímu společenskému významu a poslání. Tento stav dozajista volá po změně.

Cílem mé práce je seznámit čtenáře s náročnou profesí sociálního pedagoga v celé její komplexnosti. Chtěl bych zdůraznit, že právě osobnostní charakteristiky jsou na pracovních pomáhajících a jim blízkých profesích nejdůležitější a nejvíce ovlivňují kvalitu práce sociálního pedagoga. Rád bych, aby má práce alespoň u některých čtenářů vedla ke změně postojů a náhledu na to, jak důležitou, náročnou a potřebnou roli může profese sociálního pedagoga ve společnosti hrát.

1. Pojetí sociální pedagogiky

Sociální pedagogika vznikla již v minulém století v Německu a v původním pojetí byla chápána jako praktická opatření pro výchovu mládeže, která je mravně narušená, dopouští se kriminality apod.¹

Sociální pedagogika nemá doposud jednoznačně vymezen svůj předmět zkoumání, existují rozličná pojetí, odlišné pohledy na její obsah, nedospělo se k jednotnému pojetí této disciplíny.¹ Převažující české pojetí sociální pedagogiky ji považuje za vědu, která se zaměřuje zejména na sociálně pedagogickou prevenci nežádoucích sociálních jevů a na terapii sociálních deviací jedinců a sociálních skupin.²

Každopádně má sociální pedagogika dnes svoje postavení jako samostatná vědní disciplína. Stala se integrální a velmi důležitou složkou vědy o výchově dětí a mládeže, z níž metodologicky i terminologicky čerpá.

Nyní zmíním pouze některé naše i zahraniční koncepce sociální pedagogiky, z nichž se vychází i v současnosti.

Pedagogický slovník definuje sociální pedagogiku jako „aplikované odvětví pedagogiky zabývající se výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. Je široce rozvinuta zvl. v Německu (Sozialpädagogik), kde je zaměřena na výchovu a pomoc rodinám s problémovými dětmi, na rizikové skupiny ohrožené drogami, na jedince propuštěné z vazby apod.“³

K. Mollenhauer vidí sociální pedagogiku jako systém společenské pomoci dětem a mládeži související s průmyslovým vývojem. Průvodním jevem společenského vývoje jsou různé sociální problémy, na něž má sociální pedagogika erudovaně a komplexně nalézat řešení. Považuje ji kromě rodiny a školy za třetí výchovnou instituci.

¹ PRŮCHA, J. Přehled Pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2000

² VÍZDAL, F. Sociální pedagogika jako věda o formativním účinku sociálních interakcí

³ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 1995

R. Wroczyński a H. Radlinská ve své koncepci vyzdvihovali zejména aspekty sociálně-výchovné práce s dětmi a mládeží mimo školu. Za velmi důležité považovali důkladné poznání sociálního prostředí, ve kterém se děti a mládež pohybují, protože jen tak je možné efektivně působit na osobnost mladého člověka a předcházet sociálně-patologickým jevům. Analýza vztahu prostředí – výchova se dostala do středu zájmu sociální pedagogiky. H. Radlinská do tohoto systému včlenila i sociálně-výchovnou a kulturně-osvětovou práci s dospělým člověkem, čímž se dnes zabývá spíše sociální andragogika. Koncepce sociální pedagogiky R. Wroczyńského a H. Radlinské je chápána jako filantropistická, neboť vychází z principu sociálně-výchovné starostlivosti o člověka.

Koncepce **Z. Bakošové** je založena na principu humanismu, tolerance, akceptace a má zřetelně podporný a filantropistický charakter. Podle ní je sociální pedagogika hraniční disciplína pedagogiky, která poskytuje především prostřednictvím výchovy, resp. převýchovy, životní pomoc dětem a mládeži nacházející se v různých konfliktních a krizových situacích. Dále má sociální pedagogika kompenzovat nevhodné vlivy na člověka a zabraňovat sociálně patologickým jevům ve škole, v rodině, mimo školu a v širším sociálním prostředí. Koncepce sociální pedagogiky Z. Bakošové vyžaduje urgentní řešení běžných, ale i závažných sociálních problémů společnosti.

S. Klapilová uvádí, že česká sociální pedagogika se dnes zaměřuje především na prostředí a jeho vliv na utváření osobnosti; prevenci a terapii sociálních deviací jedinců a sociálních skupin.

F. Vízdal ve svém pojetí v sociální pedagogice vyzdvihuje zejména intencionální i neintencionální formativní účinky sociálního prostředí, resp. sociálních interakcí, na jedince i sociální skupiny, a to jak při prevenci a řešení sociálních deviací, tak i při utváření harmonických vztahů mezi jedincem (sociální skupinou) a společností. Cílem sociální pedagogiky by mělo být poznávání zákonitostí formativních vlivů sociálních interakcí, které jsou prospěšné jedinci i společnosti, a to nejen formativní účinek kladných vzorů (modelů), ale i vzorů negativních, které mohou přinést pozitivní výchovný účinek. Největší pozornosti by se pak mělo věnovat zkoumání formativních účinků společné činnosti, neboť právě v ní se utvářejí vlastnosti osobnosti.

B. Kraus a V. Poláčková zastávají názor, že sociální pedagogika je speciální pedagogická disciplína s charakterem transdisciplinárnosti. Má značně integrující povahu, zabývá se teoretickými poznatky pedagogických, společenských a dalších vědních oborů. Dle jejich širšího pojetí sociální pedagogiky se „tato disciplína zaměřuje nejen na problémy patologického charakteru, marginálních skupin, částí populace ohrožených ve svém rozvoji a potencionálně deviantně jednajících, ale především na celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti.“⁴

Sociální pedagogika by měla řešit tyto současné problémy: a) vlastní výchovná činnost (především ovlivňování volného času), b) sociálně výchovná práce v nejrůznějších výchovných zařízeních včetně škol, c) činnost reedukační, resocializační (včetně penitenciární a postpenitenciární péče), d) činnosti poradenské, depistážní, e) organizování různých akcí (tábory, kurzy aj.), f) tvorba programů, projektů, g) vzdělávání (vychovatelů, sociálních pracovníků), osvěta (rodičů, veřejnosti), h) vědeckovýzkumná činnost.⁵

S problematikou sociální pedagogiky úzce souvisí pedagogika volného času a pedagogická diagnostika.⁶

Z důvodu nárůstu negativně působících jevů v současné společnosti, které ji ohrožují, se v nynější době v ČR věnuje oblasti sociální pedagogiky velká pozornost. Na několika českých fakultách byla sociální pedagogika zařazena jakou součástí studia pedagogických i nepedagogických oborů, ale existuje i jako samostatný obor. Vznikají pracoviště sociální pedagogiky, pořádají se konference, provádí se výzkumy v této oblasti.⁶

Z mnohostrannosti pojetí se mi jako nejaktuálnější jeví především preventivní úkol sociální pedagogiky. Prevence by měla být zaměřena na celou populaci, aby co možná nejvíce zamezila vzniku patologických jevů. Sociální pedagogika by se však měla, jak uvádí ve své práci F. Vízdal, více zaměřit i na poznávání zákonitostí

⁴ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001, s. 12

⁵ HOLČÁKOVÁ, učební text Sociální pedagogiky, Ostravská univerzita

⁶ PRŮCHA, J. Přehled Pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2000

formativních vlivů sociálních interakcí. Tato oblast by se skutečně mohla stát novou kapitolou, která by mohla moderní sociální pedagogiku posunout dál. Vždyť se jedná o transdisciplinární a neustále se vyvíjející vědu.

1.1 Vztah sociální pedagogiky a sociální práce

Sociální pedagogika má souvislost s oborem zvaným sociální práce. Vzhledem k tomu, že pojem „sociální práce“ není jednoznačně definován, není tento vztah upřesněn. J. Hroncová (1999) konstatuje, že „sociální práce je charakterizována přímým, záměrným a připraveným kontaktem sociálního pracovníka s klientem (skupinou, komunitou) za účelem stanovení sociální diagnózy a uskutečnění sociální terapie“^{7 (s.44)} Dle Hroncové je sociální pedagogika spíše teoretická disciplína, naproti tomu sociální práce vychází z praktické intervence, ze sociální péče.⁷

Rozdíl mezi sociální pedagogikou a sociální prací předkládá i Vízdal. Dle něho je cílem sociální pedagogiky pomáhat v těžkých životních situacích lidem, kteří mají problém zvládat požadavky života a potřebují pomoc. Jedná se vlastně o výchovu jedinců z rizikových a znevýhodněných sociálních skupin. Naproti tomu sociální práce pouze poskytuje pomoc těm, kteří se ocitli v obtížné životní situaci a potřebují pomoc.⁸

Podrobněji se vztahem mezi sociální pedagogikou a sociální prací zabývá Kraus. Sociální práce se vyvinula v samostatnou integrovanou disciplínu. Tento obor se začal rozvíjet až po roce 1990, dříve prakticky neexistoval. Setkáme se s ním především na pracovištích sociologických, bohužel pedagogika se v rámci oboru sociální práce v ČR nikde neučí. Jde o praktickou vědu, která se snaží procesy pomoci a kontroly dosáhnout sociálních změn jednotlivců, skupin nebo komunit nacházející se v nepříznivé sociální situaci a dospět k jejich fungování v souladu s normami a hodnotami dané společnosti. Má velmi blízko k praxi, takže sociální pedagogika je někdy chápána jako teoretické, akademičtější východisko sociální práce. Rozdíl mezi sociální prací a sociální pedagogikou vidí Kraus v několika aspektech:

⁷

PRŮCHA, J. Přehled Pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2000

⁸

VÍZDAL, F. Sociální pedagogika jako věda o formativním účinku sociálních interakcí

- Sociální práce je úzce propojena se sociální politikou; sociální pedagogika souvisí s politikou výchovně vzdělávací v dané společnosti.
- Sociální práce se zaměřuje zejména na řešení stávajících nepříznivých sociálních situací; v sociální pedagogice jde více o prevenci. Společné cíle obou disciplín můžeme pozorovat především v oblasti sekundární a terciální prevence, která je zaměřena na pomoc rizikovým osobám.
- Přítomnost sociálně problémové situace vyčleňuje cílovou klientelu sociální práce; sociální pedagogika se orientuje na celou populaci, u níž chce prosazovat zdravý způsob života.
- Sociální práce se soustředí na změnu jednání osob; sociální pedagogika usiluje prostřednictvím sociální výchovy, tedy procesem záměrného formování osobnosti, o změnu osobnosti.
- Sociální práce vychází ze skutečnosti, že vztah mezi jedincem a společností je narušen nějakou odchylkou od normy, deviací; sociální pedagogiku nezajímá vztah člověka a společnosti skrze sociální deviaci, ale dlouhodobě s cílem formování zdravého životního stylu.
- Sociální práce se primárně zaměřuje na potřeby základní a fyziologické; sociální pedagogiku spíše zajímají potřeby nejvyšší, tzv. metapotřeby.
- Sociální práce zaujímá ke klientovi pragmatický postoj s cílem minimalizovat riziko spojené s jeho jednáním; cílem sociální pedagogiky je změna osobnosti klienta.
- V sociální práci je důležitým momentem dospění k ukončení práce s klientem, naplnění cíle předem určuje, kdy práce s klientem končí; sociální pedagogika pracuje s jedincem i po odeznění a zvládnutí problémů.

Kraus se domnívá, že současný vývoj sociální práce a sociální pedagogiky vede ke stírání rozdílů mezi těmito disciplínami. Zejména v praxi se přístupy sociálně pedagogické a sociální práce prolínají. Sociální pedagog i sociální pracovník pracují se stejnou klientelou ve stejných situacích, stejnými metodami, jde jim o shodné cíle.⁹

⁹

KRAUS, B. Vztah sociální práce a sociální pedagogiky v ČR, <http://www.ims-brno.cz>.

1.2 Vliv prostředí

Výchova jako proces je velmi složitá záležitost. Ve výchově můžeme vyčlenit dva druhy základních vlivů: plánované činnosti, které uskutečňují výchovné instituce, a působení prostředí. Většinou oba vlivy působí současně.¹⁰

Wroczyński věnuje v souvislosti se sociální pedagogikou pozornost výchovné úloze prostředí a potřebě záměrných činností při utváření kladných vývojových podnětů v prostředí, které korespondují s cíli záměrné výchovné práce. Na vývoj a výchovu mladé generace působí z prostředí kladné či záporné vlivy a podněty. Sociální pedagogika hledá činitele, které maří vývoj, a hledá prostředky na jejich překonání. Z toho vyplývá základní úkol sociální pedagogiky: měnit a přetvářet prostředí žádoucím směrem, tj. vytvářet výchovně hodnotné podněty a kompenzovat záporné vlivy. Jinými slovy: „Sociální pedagógovia zaciel'ujú svoj záujem na problematiku úlohy prostredia v precese cieľavedomej výchovnej činnosti a na organizovanie prostredia výchovy, teda na plánovité uvoľňovanie podnetov a vplyvov v prostredí, ktoré pôsobia rovnakým smerom jako výchovná činnosť.“ Sociální pedagogika vychází z empirických bádání a považuje přeměnu prostředí a vytváření vhodných podnětů za součást plánovitého výchovného působení.¹¹

Významná polská pedagožka Helena Radlińska rovněž poukazuje na souvislost mezi plánovitou výchovnou činností a vlivy prostředí. Účinnost všech výchovných činností ovlivňuje prostředí jako souhrn výchovných podmínek a podnětů. Pedagog musí při plánování výchovné činnosti a stanovení výchovného cíle poznávat vlivy a podmínky prostředí a přihlížet na jejich působení.¹¹

Například děti a mládež školního věku jsou pod vlivem plánovité činnosti školy, současně však na ně působí mimoškolní prostředí (rodina, sociální prostředí, vrstevníci), ukazuje jim vzory chování a myšlení, které mají silnou souvislost i s výsledky výchovné práce školy. Při uskutečňování plánovité výchovné práce, určování jejího

¹⁰ WROCZYŃSKI, R. Sociální pedagogika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968, s. 19

¹¹ WROCZYŃSKI, R. Sociální pedagogika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968, s. 20, 48, 58, 59, 63, 64

obsahu a metod, které mají vést k určitým změnám v osobnosti vychovávaných, musí vychovatel počítat s velmi složitými činiteli, které ovlivňují výsledky jeho činnosti. Soubor těchto činitelů je ale mimořádně komplikovaný, často překračuje dosah přímého působení pedagoga, takže ten si nikdy nemůže být výsledky své práce jistý.^{11a}

Každý jedinec je jiný, takže stejné vnější podmínky, stejné sociální prostředí a stejná výchova mohou mít na každého různý vliv. Proto je tak těžké stanovit, jaký charakter, resp. jaké vlastnosti má mít sociální prostředí a výchovné působení, aby vedlo k vytvoření žádoucích psychických vlastností.¹²

Vliv prostředí ve výchově je jedním z nejtěžejnějších, byť i to nejlepší prostředí nedokáže eliminovat biologické činitele, které jsou dědictvím předků. Toto dokládá mnoho zkušeností rodičů adoptovaných dětí, v jejichž chování často nastal zlom bez evidentní chyby ve vlivu prostředí na jejich výchovu. V žádném případě však nechci úlohu prostředí nějak znehodnocovat. Prostor mělo, má i bude mít jedno z čelních postavení ve výchově.

^{11a} WROCZYŃSKI, R. Sociálna pedagogika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968

¹² VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., ed. Aplikovaná sociální psychologie I. Praha: Portál, 1998

2. Profese sociálního pedagoga

Charakteristika profese sociálního pedagoga u nás stále není jednoznačně vymezena, setkáváme se pouze s jejím modelem. Přes všechna úsilí není tento obor doposud zařazen do katalogu prací. Nejčastěji se v praxi setkáváme s tradičním označením vychovatel, které však v některých případech není nejpřesnější.¹³

Model profese „sociální pedagog“ je složitý a různorodý. Jeho práce souvisí s profesí učitele, psychologa, psychoterapeuta. Hlavní funkce sociálního pedagoga je možno charakterizovat dvěma oblastmi: činnosti integrační a činnosti rozvojové. V rámci funkce integrační se činnosti týkají osob (klientů), které se nacházejí v krizových situacích, v psychickém, sociálním či psychosociálním ohrožení a potřebují odbornou pomoc a podporu. Co se týče funkce rozvoje, jde o zajištění žádoucího rozvoje osobnosti ve směru správného životního stylu, hodnotného a užitečného naplnění volného času. Tento preventivní cíl se týká celé populace, zejména dětí a mládeže.¹⁴

Autoři odborných publikací spatřují funkci sociálního pedagoga v praktické sociálně výchovné, vzdělávací, poradenské a preventivní činnosti. Autoři vychází z různých hledisek a spojují působení sociálního pedagoga s rozličnými činnostmi a problematikami: s prevencí kriminality, s romskými rodinami, syndromem CAN, prevencí drogových závislostí, s pomocí dětem z dětských domovů při startu do života, se školní prací s agresivními dětmi, koordinátorem prevence na základních školách, s prevencí sociálněpatologických jevů ve škole, s penitenciární péčí, s integrací osob se zdravotním postižením, s činnostmi se sociálně narušenými dětmi a mládeží...¹⁵

Pokusme se tedy o vymezení profese sociálního pedagoga. P. Klíma ho charakterizuje jako „specializovaného odborníka vybaveného teoreticky, prakticky a koncepčně pro záměrné působení na osoby a sociální skupiny především tam, kde životní způsob, životní praxe těchto jednotlivců či sociálních skupin se vyznačuje

¹³ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008

¹⁴ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001

¹⁵ BAKOŠOVÁ, Z. Sociálna pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008

destruktivním či nekreativním způsobem uspokojování potřeb a utváření vlastní identity.“¹⁶ (s.51)

Obecně se jedná o „profesionálního pracovníka, který řídí a organizuje na profesionální úrovni výchovný proces a působí na jiné (děti, mládež i dospělé) ve směru jejich žádoucího optimálního osobnostního rozvoje (především v jejich volném čase) a jednak ve směru integrace, což se specificky týká osob, jež se nacházejí v krizové situaci a potřebují odbornou pomoc.“¹⁶ (s. 34)

Bakošová předkládá tuto charakteristiku sociálně orientovaného pedagoga: „Sociální pedagog je odborník, který je teoreticky i prakticky připravený ve vysokoškolském – magisterském studiu oboru pedagogika, filozofického, pedagogického či sociálního zaměření (předtím ve specializaci, zaměření sociální pedagogika) na sociálně výchovnou činnost. Je odborníkem, jehož všeobecné kompetence spočívají v pomoci dětem, mládeži, dospělým, rodičům (sociální andragogika, geragogika) a v jejich podpoře v situacích vyrovnávání deficitu socializace a hledání možnosti zlepšení kvality života prostřednictvím výchovy, vzdělávání, prevence, poradenství.“¹⁷

Povolání sociálního pedagoga je bezpochyby pro fungující společnost velmi potřebné a významné. Přispívá k tomu i často zmiňovaný problém změny v rodinném klimatu, kdy se rodiče nedostatečně věnují výchově svých dětí. Bohužel ale význam a poslání dané profese neodpovídá jejímu ocenění. Pozice a prestiž profese sociálního pedagoga není vysoká a odpovídající, což se odvíjí od nižších kvalifikačních nároků, ne zcela přehledného souboru působnosti sociálního pedagoga, nekonstantních pracovních úvazků, nízkého finančního ohodnocení.¹⁶ Přitom výdělek je nutný k tomu, aby člověk vůbec mohl svou práci vykonávat. Pedagog by měl mít takový výdělek, aby ho netížil pocit stresu a nouze, aby se neustále nemusel zabývat myšlenkami na peníze, což mu samozřejmě narušuje optimální podmínky pro jeho práci.¹⁸

¹⁶ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001, s. 34, 51

¹⁷ BAKOŠOVÁ, Z. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008, s. 192

¹⁸ KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 2006

2.1 Pracovní činnosti a kompetence sociálního pedagoga

Rozsah činností sociálního pedagoga je velmi široký, pestrý, tvořivý. Typ zařízení a pracovní zařazení určují míru přímé a nepřímé výchovné práce, která je zaměřena především na děti a mládež, ale může jít i o dospělé a lidi staré.

Pracovní činnosti sociálního pedagoga mají souhrnně povahu:

1. výchovného působení ve volném čase (nabídka hodnotných volnočasových aktivit),
2. poradenské činnosti vykonávané na základě diagnostiky a sociální analýzy problému a životní situace nebo výchovného prostředí, v němž se vychovávaný nachází,
3. reedukační a resocializační péče a terénní práce (depistáže, screening).¹⁹

Při své práci zacílené na výchovný objekt přichází sociální pedagog do styku s rodiči, dalšími pedagogickými pracovníky, sociálními pracovníky, různými odborníky (s lékaři, psychology, policisty, soudci atd.).²⁰

Vzhledem k povaze pracovních činností sociálního pedagoga je potřeba, aby disponoval jistými kompetencemi, čímž označujeme souhrnný pojem pro vyjádření žádoucích profesionálních kvalit. V obecné rovině můžeme v rámci kompetencí sociálního pracovníka vymezit tyto složky:

- odbornou (znalosti, zkušenosti, dovednosti, kvalifikace, tvořivost),
- osobnostního zaměření (všeobecně humanistická orientace, altruismus, tolerance, duševní zdraví),
- sebereflexe a autoregulace (adaptabilita, sebeovládání tady a teď),
- sebevýchovnou (systematický rozvoj profesně žádoucích kvalit osobnosti v delší časové perspektivě vyvozený ze sebereflexe a supervize).²¹

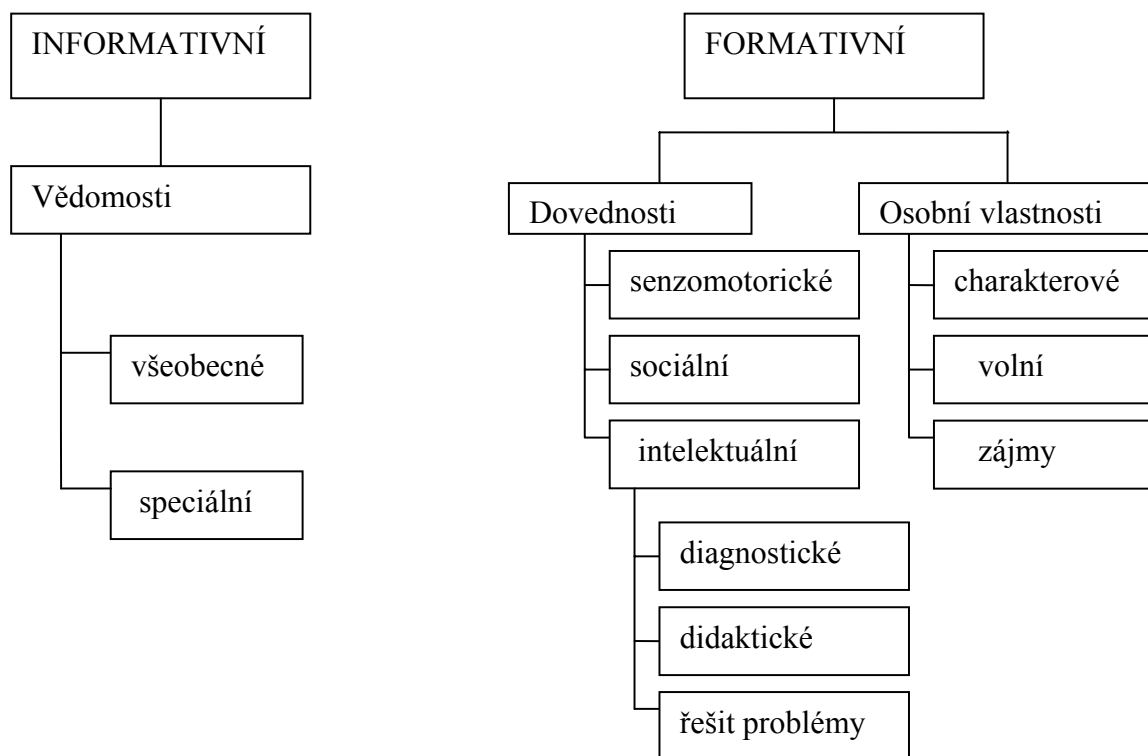
¹⁹ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, s. 199

²⁰ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001

²¹ PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004, s. 13

Kvůli široké škále činností a možností uplatnění v různých oblastech je vymezení kompetencí sociálního pedagoga poměrně složité. Kraus et al. uvádí toto schéma.²²

Model kompetencí sociálního pedagoga



Vědomosti

Sociální pedagog poskytuje služby klientům osobně nebo zprostředkováním dalších specifických odborných služeb, v rámci své činnosti spolupracuje s dalšími odborníky, k čemuž se potřebuje orientovat v mnoha oblastech.²³

Vzhledem k tomu, že jevy, kterými se sociální pedagogika zabývá, mají kvalitativně různorodou povahu, je teoretická složka sociální pedagogiky poměrně komplikovaná.²⁴ Zahrnuje vědomosti širšího společensko-vědního základu (obecné pedagogiky, psychologie, sociologie, filozofie, etiky), vědomosti z oblasti

²² KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001, s. 36

²³ PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004

²⁴ PRŮCHA, J. Přehled Pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2000

biomedicínské (biologie člověka, somatologie, metodiky zdravotní prevence), z oblasti sociální politiky, práce, práva. Dále speciální poznatky (sociální pedagogika, sociální patologie, psychoterapie, pedagogika volného času, metodika zájmových činností, metody sociálně výchovné práce, teorie komunikace, organizace a řízení výchovy ve volném čase, práce s minoritními skupinami). Vědomostní profil pak doplňují i poznatky z oblasti managementu, personalistiky, příp. teorie některé zájmové oblasti.²⁵ Dnes už je nutná i znalost práce na PC, také znalost cizích jazyků.

Schopnosti a dovednosti

Co se týče schopností a dovedností, oba pojmy jsou v psychologii považovány za obsahově komplementární. Schopnosti jsou považovány za globální obecný základ pro určitý výkon. Dovednosti pak tento výkon umožňují v daných podmínkách, pokud se dostatečně rozvinuly v procesu učení.²⁶

Základem je výbava v oblasti sociální komunikace, diagnostiky (prostředí i jedince), vedení dokumentace, využívání metod sociálně pedagogické prevence a terapie, dovednosti asertivního řešení problémů, tvorby projektů, dovednosti v určitých zájmových oblastech.²⁵

Sociální dovednosti

„jsou předpoklady pro adekvátní sociální interakce a komunikaci získané učením.“²⁷ Co se týče variability sociálních dovedností, vyznačuje se pedagogické povolání až extrémními nároky. Příprava pro plnohodnotné vykonávání pedagogické profese by měla zahrnovat nejen získání příslušné odborné kvalifikace, ale také speciální přípravu zaměřenou na rozvoj sociálních dovedností.²⁷

Část schopností a dovedností člověka, které umožňují psychologicky přiměřené poznání a ovládání sebe a jednání s ostatními lidmi, můžeme pojmenovat jako sociální inteligence, interpersonální inteligence, emoční inteligence, sociální dovednosti. D. Goleman člení prvky emoční inteligence vztahující se k sobě samému (např.

²⁵ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001

²⁶ PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004

²⁷ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., ed. Aplikovaná sociální psychologie I. Praha: Portál, 1998, s. 288

sebeuvědomění, rozpoznání, projevování a ovládání citů, potřeb i myšlenek, dovednost rozlišovat mezi pocity a činy) a týkající se mezilidských vztahů (vcítění se do situace druhého, naslouchání, pochopení stanoviska druhého člověka, analýza situace zahrnující přiměřený obraz partnerů interakce atd.) (D. Goleman, 1997, s.246-147 aj.).²⁸ (s. 289) Do jaké míry mají jednotliví pedagogové osvojeny sociálně psychologické dovednosti a na jaké úrovni je aplikují, je různé a do jisté míry nezávislé na věku, odbornosti či množství teoretických poznatků.²⁸ (s.289) Pedagog by měl mít zejména sociální dovednosti vztahující se k procesům komunikace, sociální percepce a k tvořivému zvládnutí konfliktů. Slaměník et al. uvádějí základní sociálněpsychologické dovednosti pedagoga:

- Vcítění, empatie k jednotlivci i k celé skupině.
- Odlišování prožitků a pocitů od úvah a úsudků u sebe i u klientů.
- Otevřené vyjadřování pozitivních i negativních prožitků.
- Umění pochválit, aktivně hledat příležitost k účelné pochvale.
- Respektování a tolerování odlišného pohledu na projevy interakcí.
- Naslouchání.
- Porozumění neverbálním projevům jedince.
- Autenticita, otevřenost projevů pedagoga ve vztahu ke klientům.
- Vyjadřování se ke konkrétním situacím a ne k zobecněným a zobecňujícím zkušenostem.
- Akceptování osobnosti klientů.
- Podporování sebekontroly klientů.
- Rozvíjení odpovědnosti klientů za sebe i za sociální prostředí, ve kterém se pohybují.
- Rozvíjení sebedůvěry ve vlastní možnosti u každého klienta.
- Rozvíjení sebejistého vystupování.
- Vedení ke spolupráci.
- Porozumění vlivu na klienty a vlivu klientů na pedagoga.²⁸ (s. 291)

Linhart podotýká, že výsledky výzkumů zřetelně ukazují, že úspěšné řešení sociálních problémů klientů se primárně odvíjí od uplatňování individuálních kompetencí sociálních pracovníků k jednání, při nichž se projevuje množství zcela

²⁸

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., ed. Aplikovaná sociální psychologie I. Praha: Portál, 1998, s. 289, 291

konkrétních schopností a dovedností. Tyto individuální kompetence k jednání vyjádřené ve schopnostech a dovednostech lze v praxi cíleně rozvíjet jen na základě speciálního vzdělávání ve formě interaktivního výcviku.²⁹

Linhart považuje za nejdůležitější a rozhodující schopnosti a dovednosti pro řešení sociálních problémů:

- Schopnost komunikovat (zahrnuje dovednost správně pozorovat, naslouchat, dále dotazování, vysvětlování, poskytování zpětné vazby, shrnování a přijímání závěrů).
- Schopnost zdůvodňovat a hodnotit (rozpoznání souvislostí, rozlišování, distancování se, argumentování, objasňování hodnot, správné pozorování a naslouchání).
- Schopnost správně vnímat a objektivně hodnotit projevy chování druhých lidí (zahrnuje opět správné pozorování, rozlišování a distancování se, porozumění neverbálním projevům, rozpoznání motivů druhých a situačních souvislostí, sebereflexi).
- Schopnost kooperovat (navazování kontaktů, empatie, respekt k druhým, přijímání odpovědnosti, rozlišování, pružné reagování, urovnávání konfliktů, přinášení představ).
- Schopnost samostatnosti a výkonnosti (nasměrování a motivování sebe sama, rozpoznání svých vlastních možností, přejímání odpovědnosti, stanovení priorit, přizpůsobení se, korigování svého jednání, odolávání stresu).
- Schopnost přemýšlet a učit se (soustředění se, zapamatování si, analýza, vytváření představ, získávání emocionálních podnětů, pozitivní orientace, aplikace).
- Schopnost řešit problémy - kreativita (stanovení cíle, vytváření asociací, spontaneita, odpoutání se, analýza, rozpoznání struktur).
- Schopnost přejímat odpovědnost (zvažování rizika, anticipace důsledků, vytrvalost, odolnost vůči stresu, dodržování pravidel, korekce vlastního jednání).

Matoušek klade při práci sociálního pracovníka důraz na následující schopnosti a dovednosti:

²⁹

LINHART, L. Rozvoj profesionálních kompetencí sociálních pracovníků. Brno: Magistrát města Brna, 2001

- Inteligence teoretická, praktická i emoční (schopnost abstraktně myslet a logicky usuzovat, rozlišit podstatné, chápat vztahy, řešit problémy, touha stále se vzdělávat a obohacovat své znalosti, schopnost poučit se z chyb atd.).
- Zdatnost (náročná práce při pomoci druhým vyžaduje nejen psychickou, ale i tělesnou zdatnost, neboť tělo je základním energetickým zdrojem pro duševní práci).
- Komunikační dovednosti nezbytné pro navázání a udržování vztahu s klientem (umění naslouchat, schopnost jasně a srozumitelně charakterizovat klientův problém, formulovat vlastní myšlenky a náměty, funkčně využívat prostředky paraverbální (intonace, hlasitost) a extraverbální (mimika, gesta, posturika aj.), formálně a obsahově správné a srozumitelné vyjadřování). Ke komunikačním schopnostem se řadí také empatie, která je součástí emoční inteligence.³⁰

Úplný výčet všech sociálních dovedností pedagoga není možný z důvodu vzájemného překrývání se a kombinování. Pro všechny dlouhodobější mezilidské vztahy jsou důležité základní momenty sociálních dovedností jako vzájemné poznávání, důvěra, vytváření příznivé emoční atmosféry, poskytování podpory a pomoci, tolerance, odpovědnost.^{31 (s. 291)}

Sociální dovednosti si může jedinec osvojovat, rozvíjet a doplňovat. Jejich použití je individuálně a situačně podmíněné. K rozvinutí a upevnění dovedností je potřeba cvik, praxe, zkušenost. Nenahraditelnou roli hraje prožitek doprovázející experimentování a cvičení. Pedagogové mají možnost záměrného rozvíjení sociálních dovedností při výcvikových kurzech (např. sociálněpsychologický výcvik), ve společných dílnách (např. diskuse, panely, cvičení), při skupinových i individuálních konzultacích. V rozvíjení sociálních dovedností pedagoga mají velký význam sebereflexe, seberegulace a sebevýchova.^{31 (s. 292)}

³⁰ PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004

³¹ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., ed. Aplikovaná sociální psychologie I. Praha: Portál, 1998, s. 291, 292

Vlastnosti osobnosti

Zahrnují požadavky nejen po stránce psychické, ale důležité jsou i jisté fyzické předpoklady.³²

Lidskou osobnost tvoří systém, v němž je možno některou nerozvinutou charakteristiku nahradit do určité míry jinou. Jedinec však musí znát především sám sebe, aby mohl takto reagovat na nároky situace.³³

Bakošová zdůrazňuje, že sociální pedagog jako odborník pomáhající profesi má disponovat takovými osobnostními předpoklady, které mu umožní pracovat s dětmi i mládeží v normě i v odchylkách od normy, či ve velmi náročných výchovných situacích. K těmto osobnostním předpokladům řadí schopnost porozumění, aktivního naslouchání, efektivní komunikace, empatie, altruizmu, schopnost poskytnout podporu, pomoc, ale i reálně diagnostikovat a rozlišit akutní problém od dlouhodobého.³⁴ Osobnostními vlastnostmi se budu podrobněji zabývat v dalších kapitolách.

Paulík předkládá osobní potenciál sociálního pracovníka, který je tvořen odpovídajícími znalostmi, schopnostmi a dovednostmi a osobními povahovými rysy. Ač se týká sociálního pracovníka, domnívám se, že mnohé poznatky jsou totožné s prací sociálního pedagoga. Vědomostmi, schopnostmi a dovednostmi jsem se zabýval již výše, nyní se zaměřím na osobnostní předpoklady.

Vědomosti, schopnosti a dovednosti jsou součástí osobnosti. Osobnostní předpoklady jsou zvláště chápány v užším slova smyslu a zahrnují zejména temperament, zaměřenost osobnosti, popř. fyzickou konstituci.

Pro činnost sociálního pedagoga jsou z oblasti *temperamentu* důležité psychické jevy jako přiměřenost, vyváženost extraverze, introverze a afektivních reakcí bez

³² KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001

³³ GILLERNOVÁ I., HERMOCHOVÁ, S., et. al. Sociální dovednosti učitele. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990

³⁴ BAKOŠOVÁ, Z. Sociálna pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008

extrémních změn, trpělivost (neuropsychická stabilita), dostatek pozitivního emočního naladění atd.

Osobnostní zaměřenost zahrnuje pojmy motivační dispozice a povahové rysy (charakter). Z *motivačních dispozic* hrají pro sociální práci významnou roli takové postoje, potřeby a zájmy, které zahrnují do hodnotové orientace pracovníků zájem o prospěch klienta a respektování humánních hodnot a lidských práv vůbec.

Povahové rysy (charakter) souhrnně zobecňují znaky osobnostní zaměřenosti v interakci s temperamentem. Často jsou vyjadřovány pomocí vztahů. V sociální oblasti se cení kladný vztah ke společnosti, k lidem (altruismus, tolerance), k vlastní práci (pracovní ochota, aktivita) i k sobě samému (na základě realistické sebereflexe k seberozvíjení).

Pojem *morálně volní vlastnosti* zdůrazňuje patřičnou úroveň charakterových vlastností, kdy dochází k souladu charakterových rysů s morálními hodnotami a normami obecně uznávanými a ochotou se pro ně případně obětovat, dále vyvíjet úsilí ve prospěch všeobecně hodnotných cílů i nad rámec běžných povinností (někdy i na úkor vlastních zájmů, přání, potřeb apod.).

Sociální pedagog s optimální skladbou povahových rysů je klienty přijímán pro svou neformální autoritu a důvěryhodnost. Důvěryhodnost zahrnuje diskrétnost, spolehlivost, porozumění, využívání moci (věnuje se plně zájmům klienta, který se mu svěřuje). Vlastní projevy sociálního pedagoga by měly být neustále kontrolovány prostřednictvím sebereflexe a podnětů ze supervize, jinak hrozí riziko výskytu tzv. syndromu pomáhajících (viz kapitola 2.2).³⁵

2.2 Podmínky pro výkon profese, zdravotní rizika

Aby měly být kde realizovány příslušné činnosti sociálního pedagoga, potřebuje k tomu potřebné prostory a jejich vybavení. Situace v praxi je velmi různorodá.

³⁵

PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004

Materiální vybavení a zázemí potřebuje sociální pedagog k zájmové a klubové činnosti, specifické podmínky jsou žádoucí při individuálním působení atd.³⁶

Do podmínek sociálně psychického charakteru spadají především interpersonální vztahy na pracovištích na všech úrovních, způsoby a úroveň řízení, pracovní režim, sociálně kulturní atmosféra dané lokality i celé společnosti.³⁷ Celková náročnost pedagogické profese s sebou přirozeně přináší psychické a zdravotní důsledky. Mezi největší rizika patří:

- Běžná fyzická a psychická únava.
- Sociální únava – pramení z přemíry sociálních kontaktů, z neustálé komunikace. Tento jev se pak odráží i v soukromí snahami izolovat se, vyhnout se dalším kontaktům, byť se jedná o členy vlastní rodiny.
- Nepravidelná pracovní doba, neustálé změny životního rytmu.
- Vystavování se přímému styku s infekcí – opakované záněty horních cest dýchacích, ledvinové choroby (v důsledku časově dlouhých pracovních intervalů bez přestávek).
- Namáhání hlasového ústrojí.³⁷

Učitelé jsou řazeni ke skupinám osob zvláště zatížených stresem. Zvláštní psychofyzilogickou zátěž jejich povolání jednoznačně prokazují objektivní lékařské metody a je považována za nemoc z povolání.³⁸

Zejména v profesích, jejichž součástí je péče, léčení, vedení, výchova atp., je výsledek práce vždy závislý na vztazích mezi lidmi a obtížně se vyhodnocuje jeho efekt. Povaha takové práce je sama o sobě velmi složitá a žádá si značnou osobnostní angažovanost. Pokud nedochází k naplnění cílů a profesních ideálů, které jsou s nástupem do praxe spojovány, dochází postupně k pocitu zklamání až marnosti.³⁹ K tomu přispívá skutečnost, že profese sociálního pedagoga postrádá zřetelná kritéria hodnocení, resp. sebehodnocení.³⁷

³⁶ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001

³⁷ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001

³⁸ HENNIG, C., KELLER, G. Antistresový program pro učitele. 1. vyd. Praha: Portál, 1996

³⁹ ŘEZÁČ, J. Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998

Na pedagogy je stále vznášeno velké množství nároků, z nich mnohé jsou navzájem konfliktní a některým z nich je téměř nemožné vyhovět.⁴⁰ Sociální pedagog přichází do kontaktu s lidmi, kteří mají velmi rozmanité individuální vlastnosti a problémy, které často intenzivně prožívají a hodnotí. Zátěž sociálního pedagoga mohou zvyšovat situace, kdy okamžité a účinné řešení klientovy situace přesahuje rámec jeho možností, a vzbuzuje tak u něho pocit bezmoci. Paulík uvádí, že „profesionální zvládnutí takového kontaktu obecně vyžaduje silnou odolnost proti zátěži založenou zejména na stresové toleranci“^{41(s. 16)}. Pokud sociální pedagog nedisponuje dostatečnou odolností proti zátěži, stoupá nebezpečí akutních i dlouhodobých stresů se všemi dopady na pracovní chování.⁴¹ Mezi známky narůstajícího stresu patří nespavost, návaly paniky, náhlé změny v zaběhnutých způsobech života, zvýšené požívání alkoholu, neklid, deprese, podrážděnost. Těmto projevům je třeba včas věnovat pozornost. Pokud má pedagog sklon k hostilitě (hněv, agrese, netrpělivost s druhými), frustrace a konflikty velmi často tento osobnostní rys aktivují.⁴² U pracovníků se mohou objevit projevy jako např. stereotypní negativní úsudky o klientech a jejich rodinách, nelichotivé napodobování klientů, různé typy slovní, resp. pasivní agresivity, vyhledávání aktivit, které brání kontaktu s klienty, což vše může přerůst až v rutinní brutální chování ke klientům.⁴³

V důsledku dlouhodobě působícího stresu a nevhodného vypořádávání se s psychickou a tělesnou zátěží se u pedagogů může rozvinout tzv. syndrom vyhoření (burnout syndrom).⁴⁴ **Burnout efekt** – z angl., vyhoření, vypálení. Vyčerpání fyzických, psychických sil, ztráta zájmu o práci, eroze profesionálních postojů, které se projevují především u pracovníků tzv. pomáhajících profesí (sociální pracovníci, poradci, pedagogové, zejm. speciální). Značný podíl na tomto jevu mají stres, časová náročnost povolání, administrativní zásahy, které rušivě ovlivňují práci apod. Prevencí je osvojení si technik prevence a snižování stresu, plánování a management času, oddělení práce a osobního života, snaha o profesionální růst, sabatiki apod.⁴⁵

40 FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

41 PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004, s.16

42 FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

43 MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998

44 HENNIG, C., KELLER, G. Antistresový program pro učitele. 1. vyd. Praha: Portál, 1996

45 PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s.32

Paulík doplňuje, že při syndromu vyhoření člověk v důsledku emocionálního vyčerpání a pocitu osobní nekompetentnosti, neúspěšnosti a nízké výkonnosti postrádá osobní zaujetí a chuť k práci, nevěří v její úspěch, ke klientům se chová neosobně, vyhýbá se kontaktu s nimi, ztrácí citlivost k jejich problémům atd. (Matoušek, 2003). Syndrom vyhoření se pravděpodobněji vyskytne na pracovištích, kde se věnuje málo pozornosti potřebám zaměstnanců a jejich rozvoji, kde chybí supervize a předávání zkušeností, kde panují negativní vztahy, soupeření a zášť mezi pracovníky a kde jsou voleny hlavně byrokratické metody řízení a kontroly.⁴⁶

Dalším nebezpečím, se kterým se můžeme u pomáhajících profesí setkat, je tzv. syndrom pomáhajícího. U slabých, vnitřně nejistých, zakomplexovaných, neurotických osobností může „pomáhání“ přerůst v nutkavou obsesi, jejímž prostřednictvím řeší hlavně své vnitřní problémy, a ne potíže klienta.⁴⁷

2.3 Možnosti uplatnění sociálního pedagoga

Sociálně pedagogické působení zasahuje do oblastí mnoha resortů, a to ve vládním i nevládním sektoru.

Resort školství, mládeže a tělovýchovy:

- Školy, školní kluby a družiny
- Dětské domovy, výchovné ústavy dětí a mládeže, diagnostické ústavy
- Domy dětí a mládeže, střediska volného času, stanice zájmových činností
- Instituce ochranné výchovy
- Instituce výchovného poradenství (též výchovný poradce ve školách)
- Systémy preventivně výchovné péče (krizová centra, střediska pro mládež, střediska výchovné péče, koordinátor prevence, metodik prevence)
- Sociálně výchovná a osvětová činnost zaměřená na seniory

Resort spravedlnosti:

- Oblast penitenciární a postpenitenciární péče (vychovatelé v nápravných zařízeních, věznicích, institut probačního a mediačního pracovníka)

⁴⁶

PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004

⁴⁷

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001

Resort zdravotnictví

- Psychiatrické léčebny
- Rehabilitační instituce
- Kontaktní centra (protidrogová apod.)

Resort práce a sociálních věcí

- Pracovníci sociálního referátu obecních, městských, krajských a magistrátních úřadů (terénní sociální pracovníci a sociální asistenti oddělení péče o rodinu a dítě, sociální kurátoři, kurátoři pro mládež, romští poradci, protidrogoví koordinátoři, sociální pracovníci oddělení péče o zdravotně postižené a staré občany atd.)
- Instituce sociálně výchovné péče o seniory (domovy důchodců, domovy s pečovatelskou službou)
- Ústavy sociální péče

Resort vnitra

- Utečenecké tábory
- Nápravná zařízení
- Okrsková služba
- Kriminální prevence

Oblast církevních, společenských a neziskových organizací

- Instituce péče o mládež, nadace apod.
- Humanitární a charitativní instituce, střediska křesťanské pomoci

Klientela sociálního pedagoga

Ze schématu oblastí, kde všude může sociální pedagog najít uplatnění, vyplývají i velmi různorodé typy klientů, s nimiž přichází sociální pedagog do styku. Jedná se o jedince trpícími problémy v důsledku jejich životního stylu – dlouhodobě nezaměstnaní, bezdomovci, osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, klienti vyžadující vzhledem ke svému věku či původu specifické zacházení - senioři, nezletilí,

etnické skupiny – Romové, cizinci, uprchlíci, migranti. Sociální pedagog se může setkávat i s osobami psychicky narušenými, trpícími různými poruchami: toxikomané (alkoholici, drogově závislí, gambleři), mentálně retardované, dementní osoby, poruchy osobnosti (psychopatie), neurotické poruchy, psychotické poruchy – schizofrenie, emočně nestabilní porucha osobnosti, dissociální porucha osobnosti, paranoidní porucha osobnosti (kverulatoční, fanatická), úzkostná porucha osobnosti, poruchy nálad (depresivní porucha, manický syndrom) aj.

Někdy je velmi těžké zachovat si zájem o vnitřní svět klienta, který ublíží přímo pedagogovi – lze mu, je agresivní, předkládá sexuální návrhy, stěžuje si u nadřízených apod. Největší úsilí pak stojí vnímat jako člověka toho, kdo se dopustil obzvláště nepřijatelných činů, např. sexuálního obtěžování dítěte. Přesto by se měl pedagog snažit klientovi porozumět namísto ho hodnotit.⁴⁸

2.4 Profesní příprava

Aby sociální pedagog mohl v tomto povolání strávit celý aktivní život, měla by struktura vzdělání splňovat dvě podmínky. Zaprvé by mělo být vzdělání koncipováno jako kontinuální, celoživotní, zadruhé jako široký obor, do něhož spadají všechny potřebné oblasti s možností další specializace.⁴⁹

Student by měl mít možnost pokračovat v navazujících stupních vzdělávání – vyšší odborné, bakalářské, magisterské a doktorské studium. Zároveň by každá ukončená pregraduální příprava na zvoleném stupni měla zajišťovat dostatečnou kvalifikaci požadovanou v dané profesní oblasti. Jistá vnitřní specializace či diferenciací přípravy zaměřená na cílové skupiny (děti, mladiství, rodiny, senioři apod.) či na jednotlivé oblasti možného působení (dětské domovy, výchovný ústav, ústav sociální péče aj.) není ke škodě, ale musí být zachován společný široký základ.⁴⁹

V rámci dalšího vzdělávání by měla být pracovníkům předložena dostatečná nabídka specializačních kurzů a atestací, měli by mít možnost účastnit se doškolování,

⁴⁸

KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 2006

⁴⁹

KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008

inovačních programů, odborných seminářů apod. vzhledem k tomu, že pracovní terén a sociální realita se stále více či méně mění.⁵⁰

Obsah vzdělávání by měl respektovat určité (minimální) standardy: ^{50 (s. 204)}

- **profesionální**, které vycházejí z analýzy činností a kompetencí pracovníka;
- **vzdělávací**, tzn. určité normy odpovídající statusu profesionála v dané oblasti nebo určité úrovni vzdělání potřebného pro dané pracovní zařazení;
- **zaměstnavatelské**, tj. podmínky, za jakých je pracovník zařazen do jisté profese, rejstřík potřebných pracovních úkonů apod.;
- **klientské**, které „definují“ sami klienti svými požadavky a představami, do nichž většinou zahrnují nejen odbornost, ale též lidské kvality.

Tyto standardy ovlivňují strukturu a obsah jednotlivých disciplín, přičemž obě složky se stále formují a vyvíjí.

Profese sociálního pedagoga spadá pod tzv. pomáhající profese, proto i zde je potřeba dodržovat určitý etický kodex.⁵⁰

⁵⁰ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008

3. Osobnostní charakteristiky sociálního pedagoga

Odborné literatury zabývající se vyloženě osobnostními vlastnostmi sociálního pedagoga existuje velice málo. Mnohem snazší je vyhledat žádoucí osobnostní vlastnosti sociálních pracovníků a zaměstnanců podobných pomáhajících profesí. Vzhledem k tomu, že sociální pedagog má velmi blízko k práci sociálních pracovníků či učitelů, domnívám se, že můžeme poznatky z požadavků na osobnost učitele a sociálního pracovníka bez jakéhokoliv zavádění vztáhnout i na sociálního pedagoga. Ve své práci jsem často slova „vychovatel“ či „sociální pracovník“, se kterými jsem se setkával při studiu odborných textů, nahrazoval pojmem „pedagog“ a místo „žáků“ jsem používal slovo „klienti“. Pevně věřím, že jsem se tímto nedopustil žádné zásadní chyby a mylné domněnky a nezkreslil tak poznatky autorů odborných publikací.

Psychické vlastnosti důležité pro pedagoga se dají vyvodit rozbořením jeho úkolů, požadavků na něho kladených a jeho činností, zvláště pak náročných, kde se projevují problémy a nedostatky. Množství a složitost úkolů a požadavků kladených na pedagoga znamenají mnohostrannost v jeho činnostech i v požadavcích na jeho psychické vlastnosti. Mnoha mladým lidem se na práci pedagoga zamlouvá právě rozmanitost a různorodost práce, to že není jednotvárná. Zároveň ale z toho vyplývá značná náročnost a složitost tohoto povolání.⁵¹

Povolání pedagoga patří k profesím, které poutají pozornost celé veřejnosti. Stejně jako u ostatních profesí, kde pracovník přichází do hojného styku s lidmi, může toto povolání přinášet radost a uspokojení, poskytuje příležitost k zajímavé činnosti a vytyčování cílů, které jsou společensky hodnotné. Na druhé straně pedagoga ohrožuje zátěž, neklid, zklamání, zdravotní problémy. Sociální komunikace a interakce zapříčiňují většinou konflikty a stres pedagogů.⁵² Častý kontakt s lidmi předpokládá specifickou motivaci (uspokojení ze styku s lidmi, z možnosti jim pomoci), specifické schopnosti a dovednosti ve styku s lidmi, v jejich poznávání, působení na ně, organizování a řízení jejich činnosti.⁵¹

⁵¹ ČÁP, J. Psychologie pro učitele. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983

⁵² ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

Pedagog spoluvytváří sociální prostředí a je nositelem znaků sociálního prostředí, ve kterém se pohybuje. Ve vztazích pedagoga ke klientovi hrají roli atmosféra vlastní rodiny (výchovné zkušenosti, výchovné koncepce a názory), atmosféra v zaměstnání (nálada a vztahy mezi jednotlivými zaměstnanci a mezi zaměstnanci a vedením), ale i celospolečenská atmosféra (postavení pedagoga ve společnosti, vztah společnosti ke vzdělání, společenské nálady apod.). Na chování učitele mohou mít vliv i postoje veřejnosti k některým jevům a jejich nositelům (životní styl některých skupin klientů, móda, kulturní a estetické hodnoty apod.).⁵³

I u pedagogů se projevuje vysoká variabilita osobnosti. Pedagogové mohou být výborní, průměrní a špatní. Někteří jsou milovaní, obdivovaní, jiní lhostejní, obávaní a nenávidění.⁵⁴ Nejen všichni pedagogové, ale i všichni klienti a skupiny klientů mají své individuální vlastnosti. Fontana považuje za nepravděpodobné, že bude někdy existovat exaktní „věda“, která by dokázala vždy přesně předpovědět, zda se někdo stane dobrým pedagogem, či nikoli.⁵⁵

V různých zemích a různými metodami byly uskutečněny výzkumy zjišťující osobní vlastnosti, které jsou důležité pro učitele. Závěry se shodují. „Postoj žáků k učiteli a k učení a výsledky pedagogického působení závisí především na vlastnostech osobnosti učitele, na jeho postoji k žákům, na humánním vztahu učitele k dětem a mladistvým.“^{54 (s.326)} Jde o lidský vztah odpovídající mezilidským vztahům. Žáci často napodobují své učitele, identifikují se s nimi (alespoň v něčem a na určitou dobu), berou si z nich příklad, jsou jim vzorem.⁵⁶

Osobnost pedagoga se jeví jako nejmocnější nástroj ovlivňování klientů. Je efektivnější než zvolené pedagogické metody, prostředky a techniky směřující záměrně k výchovným cílům. Jeho vliv nenahradí odborné publikace, ani mravní poučování či soustava trestů a povzbuzování. Osobní příklad pedagoga a kouzlo jeho osobnosti mají nenahraditelný význam.⁵⁷

⁵³ KUSÁK, P., DAŘÍLEK, P. Pedagogická psychologie – A. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 124

⁵⁴ ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

⁵⁵ FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

⁵⁶ ČÁP, J. Psychologie pro učitele. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983

⁵⁷ KOHOUTEK, R. a kol. Základy pedagogické psychologie. Brno: Cerm, 1996

Souhrnně se dá říci, že účinnost působení pedagoga převážně závisí na jeho vztazích k lidem (včetně příslušných motivů, návyků a dovedností), na jeho intelektu, odolnosti, charakteru, na jeho sebepoznání a sebekontrolu. Osobní vlastnosti, které prezentují pedagogův vztah k lidem, představují složitý komplex psychických jevů.⁵⁸

Úspěšnost či neúspěšnost působení pedagoga se odvíjí od mnohých vlastností jeho osobnosti, které buď usnadňují nebo komplikují plnění jeho hlavních úkolů.⁵⁹ Podat podrobný a úplný výčet žádoucích osobnostních vlastností pedagoga je téměř nemožné. Existují vlastnosti, u nichž se odborníci shodují, že by jimi měl dobrý a uznávaný pedagog disponovat. Např. Kusák a Dařílek citují psychologické zvláštnosti v požadavcích na pedagogovu osobnost:⁶⁰

- a) charakterově volní vlastnosti (morální kvality, smysl pro spravedlnost, objektivita v posuzování a hodnocení jiných, svědomitost, důslednost a řada dalších),
- b) temperamentové vlastnosti (vyrovnanost nálad, sebekontrola emocí a afektů, přizpůsobivost a další),
- c) vlastnosti určující vztah k lidem (sympatie pro mláďá, takt, empatie, sociabilita, tolerantnost, kooperativnost apod.),
- d) vlastnosti vztahující se k sobě (náročnost, trpělivost, sebeovládání, zaměření na soustavné sebezdokonalování a sebevzdělávání, přiměřená sebejistota a sebedůvěra apod.),
- e) vlastnosti ve vztahu k práci s lidmi (nadšení, inteligence, kultura projevu, všeobecný přehled a mnoho dalších).

Kohoutek rovněž vyzdvihuje důležitost adekvátního profilu osobnosti učitele, který zahrnuje žádoucí rysy jeho osobnosti. Jedná se o vlastnosti:

primární (s vrozeným základem nebo získané v raném dětství), např. dominance, sociabilita, přiměřená frustrační tolerance, sebekontrola, sebejistota a smysl pro únosnou míru rizika, emocionální stabilita;

⁵⁸ ČÁP, J. Psychologie pro učitele. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983

⁵⁹ KOHOUTEK, R. a kol. Základy pedagogické psychologie. Brno: Cerm, 1996

⁶⁰ KUSÁK, P., DAŘÍLEK, P. Pedagogická psychologie – A. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 124

sekundární (získané výchovou a vzděláním), např. schopnost řídit činnost skupiny, poznávat druhé, sociální odpovědnost, odborná kompetentnost a zdatnost, smysl pro čestnou hru a umění přiznat omyl, pedagogické dovednosti, pedagogická expresivnost, schopnost učit druhé a ovlivňovat je výchovou, spisovná mluva, adekvátní slovník, zřetelná výslovnost, výraznost, emocionalita řeči a její dynamika;

terciální (nadstavbové, vyplývající ze specifiky role učitele jakožto představitele výchovných cílů společnosti). Sem patří systém interiorizovaných hodnot a obsahově zaměřených postojů – zejména motivace a angažovanost.⁶¹

Gillernová a Hermochová mluví v souvislosti s osobností učitele mimo jiné o:

- reflexivní vlastnosti osobnosti – jedná se o milé, laskavé, přátelské a podporující chování, pedagog je citlivý k potřebám svých klientů, napomáhá utvářet kooperativní vztahy a uvolněnou atmosféru a prosazuje vztah zodpovědného partnerství,
- temperamentově-charakterové vlastnosti – významným prvkem je vysoká integrita osobnosti projevující se velkou emocionální stabilitou. Dále sem můžeme zařadit zálibu ve změně, ochotu riskovat a přiměřený stupeň dynamismu a dominance. Pedagog nemá ztrácet jistotu v prostředí, které se mění, a nemá se bát takovéto situace řešit. S dominantností úzce souvisí rozhodnost, ochota přijímat odpovědnost, také zvýšená tendence ke kontrole druhých. Opakem těchto charakteristik je nežádoucí strnulost (rigidita).⁶²

Některými osobnostními vlastnostmi se následně budu zabývat podrobněji.

⁶¹ KOHOUTEK, R. a kol. Základy pedagogické psychologie. Brno: Cerm, 1996, s. 32

⁶² GILLERNOVÁ I., HERMOCHOVÁ, S., et. al. Sociální dovednosti učitele. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990

3.1 Motivace

je důležitá pro vytvoření vztahu mezi pedagogem a klientem.⁶³ Volba profese může být ovlivněna nejrozličnějšími motivy, podstatné je ale především to, nakolik se motivy promítají do pracovního chování vůči klientům.⁶⁴ Jediněc si může toto povolání vybrat z důvodu potřeby porozumění, pomoci druhým, uspokojení z dosažení cíle, jakým je pomoc lidem při vzdělání, v rozvinutí jejich schopností a charakterové zralosti, a dalších navyklých způsobů uspokojování potřeb zformovaných často již v dětských letech.⁶⁵ Obecně lákají pomáhající profese lidi, kteří disponují velmi silnou rodičovskou složkou osobnosti, zejména mateřskou složkou osobnosti (i u mužů), která motivuje k pomáhajícímu, podpůrnému postoji. Různé průzkumy už mnohokrát ověřily, že značná část lidí pracujících v pomáhajících profesích zažila v dětství nebo mládí nějaké trauma, které přímo ovlivnilo volbu jejich profese. Výběr povolání se pak stává pokusem o kompenzaci staršího nebo aktuálního traumatu.⁶⁶

V některých rodinách se pomáhající profese „dělá“ z takto profesionálně orientovaných rodičů na jejich potomky. Jsou známé rodiny, z nichž v několika generacích vzešli významní pedagogové, psychologové, sociální pracovníci apod. K pomáhajícím profesím tíhnou lidé křesťansky orientovaní. Práci s dětmi a mládeží vyhledávají někdy i osoby preferující jako sexuální objekt děti a mládež, a to homosexuálové i heterosexuálové. Lidi, kteří mají výhrady ke světu „normálních dospělých“, vadí jim přetvářka ve sféře obchodu a politiky, konzumní styl života, bezohledné ničení přírody atp., může práce s mládeží přitahovat z důvodu větší bezprostřednosti, otevřenosti a solidarity ve světě mladých lidí.⁶⁶

Bohužel nelze vyloučit, že se pracovníkem v této sféře stane někdo, kdo k této práci nemá předpoklady.⁶⁶ Mohou zde působit momenty jako nedostatek jistoty, silná dominance, úsilí o vyniknutí (s předpokladem, že děti mne budou snáze respektovat než dospělí), různé formy agrese. Nejistota a silná dominance ale vyvolávají konflikty, nepříznivé emoční klima, narušují výchovu.⁶⁵

⁶³ ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

⁶⁴ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998

⁶⁵ ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

⁶⁶ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998

3.2 Intelekt

U pedagogů se předpokládá nadprůměrná úroveň, vycházející i ze samotného zvládnutí vysokoškolské přípravy na povolání. Pedagog musí umět řešit složité situace, rozebírat chyby a problémy v chování klientů, volit adekvátní metodické postupy a výchovné prostředky atd., což někdy vyžaduje přímo tvůrčí myšlení.

3.3 Empatie

Pod pojmem „rozumět lidem“ si můžeme představit dva různé pohledy. Jednak je to dovednost správně odhadnout, co můžeme od daného člověka očekávat a jak s ním zacházet s ohledem na účel, který sledujeme. Člověk, kterého se snažíme takto správně posoudit, je pro nás objektem zájmu motivovaného naším cílem.

Jiným způsobem porozumění je empatie, schopnost vcítit se, dokázat si představit, co se odehrává v duši druhého člověka, umět do něj vstoupit jako do druhého subjektu. Tyto dva různé způsoby porozumění se nemusí vyskytovat zároveň, mohou si dokonce vzájemně překážet. Chceme-li s člověkem manipulovat za naším jistým účelem, bude nás souznění s jeho prožitky jenom rušit. A naopak nám může dělat problém člověka věcně s chladnou hlavou a odstupem posoudit, jestliže snadno vstupujeme do jeho vnitřního světa. V obou případech se mezi oběma účastníky jedná o jiný lidský vztah, o jiný systém. První případ, kdy lidé přistupují k jiným především s myšlenkou, jak s člověkem zacházet, aby dosáhli svého cíle, vyhovuje více podnikatelům, politikům apod. než pomáhajícím profesím. Lépe se orientují ve světě založeném na účinné kontrole a sebekontrole, kdežto v pomáhajících profesích je důležité se někdy do jisté míry kontroly a sebekontroly vzdát a více se odevzdat tomu, co se spontánně děje.

Dále je třeba rozlišovat mezi empatií a soucitem. Při soucitu se s druhým člověkem ztotožňujeme, můžeme ztratit hranice a pocítit lítost, vztek, úzkost z toho, co ten druhý zažívá. Protějšek by však více potřeboval, abychom mu sice rozuměli, ale zároveň nebyli rozhozeni ze svého rozpoložení. Při empatii si dokážeme představit pocity a prožitky odehrávající se ve druhém, což správně a citlivě zachycujeme, ale

zůstáváme sami sebou. Pak jsme připraveni pomáhat tak, jak to vyžaduje situace, a nikoliv jak nás ovládají naše emoční potřeby.

Lidé disponují rozdílnými schopnostmi vcítit se do druhého. Někteří rozpoznají, co se v klientovi děje, už z několika signálů – z jeho vzhledu, tónu hlasu, jedné věty apod. Důležitější je ale orientace na porozumění. Nesmíme se nechat strhnout naším viděním klientovy situace, ale vycházíme z jeho vnitřního světa, bereme ho vážně. Když si nejsme jisti, zda mu dobře rozumíme, když nás matou naše dojmy, zeptáme se ho. Tak ho postupně začneme chápat, navážeme s ním kontakt, pomáháme mu objasňovat si uvnitř myšlenky a pocity, které mu dřív splývaly, a on se v nich sám začíná orientovat.

Sociální pedagog, jako i jiní pomáhající, by si měl dát pozor, aby se zajímal o to, co klient opravdu vidí, cítí, co si myslí, jak co hodnotí atd., a nehovořil místo toho o tom, co by druhý měl prožívat, cítit, myslet, jak by měl věci hodnotit.⁶⁷

3.4 Odolnost k náročným životním situacím, citová stabilita

je potřeba z důvodu přemíry interpersonálních podnětů, což přináší své stresové, frustrující a konfliktové situace. Pedagog často přichází do styku s mnoha lidmi, které musí sledovat, kontrolovat, odpovídat na jejich dotazy, požadavky, reakce, regulovat je, řešit množství dílčích úkolů, konfliktů a problémů, přecházet rychle od jednoho k druhému a přitom neztrácet ze zřetele hlavní, podstatné úkoly. Nadbytek podnětů ústí v napětí, předrážděnost a narušení neuropsychické rovnováhy.⁶⁸ Matoušek upozorňuje, že „profesionálové v pomáhajících profesích mají v průměru o něco horší osobnostní stabilitu, častěji se psychiatricky léčí, mají o něco vyšší sebevražednost, o něco častěji se stávají závislými na alkoholu a jiných drogách než např. lidé pracující v úřednických či technických povoláních.“⁶⁹

Pedagog se musí umět orientovat v složitých proměnlivých situacích a podmínkách a vyrovnávat se s nimi. Pokud pedagog nezachytí změnu, které se s klientem udála (v jeho vědomostech, zájmu či nezájmu, v jeho chování a jednání,

⁶⁷ KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 2006

⁶⁸ ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

⁶⁹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. s. 244

postojích a rysech aj.), mohou vzniknout závažné chyby. Mění se i generace a je velmi těžké rozpoznat změny ve způsobu života, v hodnotách a postojích mladé generace, v závislosti na změnách vyvíjející se společnosti. Pedagog pak musí přiměřeně modifikovat své výchovné působení v takto změněných podmínkách.⁷⁰

Přizpůsobivost pedagoga by se měla týkat nejen klientů, ale i metod práce, jež používá. Je škodlivé, je-li pedagog příliš rigidní nebo věří-li dogmaticky, že pouze jeho užívané metody jsou správné.⁷¹

Pedagog prožívá rozmanité náročné životní situace i v osobním životě a záleží, jak dokáže tyto zátěže zvládnout. Musí umět vyladit svou náladu a zregulovat afekty, jinak působí na klienty rušivě.⁷²

Proměnlivým stavům nálad podléhají pedagogové stejně jako ostatní lidé. Jak se jednotlivý pedagog v danou chvíli cítí, závisí na řadě činitelů, někdy sehrává svou roli i pouhá tělesná únava. V takových situacích mohou drobné konflikty, které by za jiných okolností zůstaly téměř nepovšimnuty, nabývat na významu a pedagog se začne chovat ke klientům podrážděně. Podrážděnost se přenesení na klienty a vznikají nové problémy. Pedagogové by si měli své měnící se nálady a jejich účinky uvědomovat. Ač je to někdy opravdu velmi obtížné, pedagog si nemůže výkyvy nálad, které by výrazně ovlivnily jeho chování ke klientům, dovolit. V dlouhodobém kontaktu si klienti málo váží někoho, kdo nepředvídatelně přechází z dobré nálady do špatné, z vlídného chování do rezervovaného, z projevů sympatie do lhostejnosti a ze shovívavosti do přísnosti.⁷¹

Emocionální nevyrovnanost projevující se proměnlivostí, vysokou vzrušivostí, netrpělivostí, nepřiměřenými emocionálními reakcemi vytvoří ve styku s klientem vysoce náročné až stresogenní prostředí.⁷³

Pedagog by měl být v každém případě zralou osobností. Zralá osobnost se nenechá vyvést z míry, reaguje uvážlivě, věcně, projeví svou „vnitřní převahu“, kterou

⁷⁰ ČÁP, J. Psychologie pro učitele. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983

⁷¹ FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

⁷² ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

⁷³ GILLERNOVÁ I., HERMOCHOVÁ, S., et. al. Sociální dovednosti učitele. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990

klienti posléze uznají, přijmou její výchovné požadavky. Nepříznivě působí pedagog nezralý – např. egocentrický, agresivní, nedůvěřivý, podezřivý, člověk, který si neumí vážit lidí a spolupracovat s nimi, ukvapeně si činí o lidech úsudek, neuvědomuje si svoje motivy a nedokáže regulovat své afekty.⁷⁴

Citově zralý pedagog se nedá vyprovokovat chováním klientů ani v situacích, když už je k tomu opravdu dostatečný důvod. Pokud dá pedagog najevo, že je vyveden z míry, jen tím věci zhoršuje. Psychologie nazývá citovou stabilitu tohoto druhu jako „síla ego“.

„Síla ego je spojení realisticky vysoké úrovně sebevědomí a sebedůvěry se základní povahovou vyrovnaností, která umožňuje potýkat se s problémy klidně a objektivně.“⁷⁵ (s.366) Síla ego pomáhá pedagogům povznést se nad neúspěchy a zklamání, které vedle dobrých výsledků a úspěchů tvoří nedílnou součást pedagogovy práce. Umožňuje jim neúspěchy analyzovat a poučit se z nich.⁷⁵

Pedagog by měl mít rád práci se svými klienty, avšak musí si zachovávat profesionální odstup a cit odpovědnosti. Pedagogové, kteří si ve svém vztahu s dětmi kompenzují citovou deprivaci ve svém osobním životě, si obtížně zachovávají profesionální objektivitu.⁷⁵

Pedagog by se měl naučit vnímat vlídně své vlastní obtížné pocity. Úměrně s tím pak roste i připravenost akceptovat druhé lidi, kteří jsou pro něho problémoví. Je běžné, že na druhých lidech nám vadí rysy, které mají souvislost s odmítáním některých vlastních pocitů. Např. agresivní jedinec v nás vyvolává strach a navíc se můžeme i stydět, že se ho bojíme. Je potřeba se smířit s vlastními zakázanými pocity (strachem, hněvem, potěšením z pasivity a nezodpovědnosti), aniž by představovaly normy pro naše jednání. Pak nás přestanou zneklidňovat lidé, kteří v nás svým jednáním dříve provokovali vnitřní konflikt. Práce na vlastních pocitech nám může (ale také nemusí) časem pomoci přijmout člověka, kterého jsme dřív odmítali.⁷⁶

⁷⁴ ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

⁷⁵ FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

⁷⁶ KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 2006

3.5 Pedagogická komunikace

je specifickým případem sociální komunikace, v níž si lidé navzájem sdělují informace v sociálním styku. Účastníci komunikace jsou ve vzájemném vztahu, potřebujeme tedy o partnerovi něco vědět - nakolik dokáže porozumět našemu sdělení, informace o jeho stavu, motivech, cílech, postojích. Adekvátní sociální percepce (dobré poznání partnera) je předpokladem toho, aby na něj pedagog efektivně působil a vyvolal požadovanou změnu jeho chování.⁷⁷

Pedagogická komunikace realizovaná určitým pedagogem je projevem jeho osobnosti, rysů a sociálních dovedností. Právě v komunikaci pedagoga s klienty působí jeho klíčové vlastnosti osobnosti – humánní vztah k lidem, empatie, porozumění, snaha pomoci, kladný emoční vztah, afiliace.⁷⁷ Pedagog musí umět hovořit a jednat s klienty různého věku, obou pohlaví, jednotlivci i skupinami, s osobami různých povah a povolání, s kolegy mladšími i staršími atd. K tomu se připojují dovednosti jako organizovat činnost klientů, vhodně rozdělit úkoly, kontrolovat jejich plnění, ovlivnit náladu a motivaci kolektivu.⁷⁸

Pedagog by měl být i dobrým řečníkem a ukázněným myslitelem, jehož mysl se dokáže soustředit tvořivě na jednu skupinu důležitých myšlenek a neodbíhá stranou. Svůj hlas má užívat k výraznému a plynulému vyjadřování a předkládat své vyslovované myšlenky v podobě přiměřené úrovni klientů, s nimiž pracuje. Měl by být schopen povzbuzovat klienty k mluvení, trpělivě a se zájmem je poslouchat a dávat jim najevo, že jejich myšlenky stojí za vyslechnutí. Důležité je umět klást otázky a přizpůsobovat je úrovni, schopnostem a zájmu klientů.⁷⁹

3.6 Pedagogický takt

se dá popsat jako složitá sociální dovednost (případně soustava sociálních dovedností a návyků), která se formuje v průběhu vývoje pedagogovi osobnosti. Čáp uvádí, že „jde o specifickou zpětnou vazbu: učitel zachycuje sociální percepce podstatný

⁷⁷ ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997

⁷⁸ ČÁP, J. Psychologie pro učitele. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983

⁷⁹ FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

signál, zpracovává ho (pokud možno rychle) srovnáním se zkušenostmi, volí adekvátní reakci, popřípadě modifikuje svou činnost. Taktní člověk zná potřeby druhých lidí i projevy jejich uspokojení a neuspokojení (má empatii, dovede se vcítit do druhých), dokáže tyto projevy rozpoznat a také je navyklý sledovat je a reagovat na ně, uzpůsobit podle nich své chování a jednání. “⁸⁰

3.7 Postoje pedagoga

Úspěšní pedagogové bývají vybaveni tzv. „žádoucími profesionálními postoji“. To znamená, že mají kladné postoje k odpovědnosti a k náročné práci, k místu pedagoga ve společnosti, svou roli pojmají jako něco, co překračuje časový úsek jejich povinného pobytu v zaměstnání.⁸¹

Realita pracovního života způsobuje, že se pedagogové stávají méně soustředěnými na klienta, konzervativnějšími a realističtějšími. Je to způsobeno hlavně tím, že pracují v ne zrovna ideálních podmínkách, často se potýkají s nevyhovujícím prostředím a vybavením, s nadměrným množstvím pracovních povinností, mohou pracovat s kolegy, jejichž smýšlení a metody se od jejich vlastních hodně liší. Pedagog tak často musí hledat nějaký druh kompromisu s vlastními ideály. Právě schopnost dělat kompromisy patří k důležitým vlastnostem úspěšného pedagoga. Naopak neúspěšní pedagogové se více zaměřují na sebe, jsou dominantnější, podezřavější a agresivnější, což se se schopností dělat kompromisy právě neslučuje.⁸¹

3.8 Iniciativa a angažovanost pedagoga

Vysoce iniciativní učitel věnuje pozornost potřebám jednotlivých klientů, obměňuje pracovní cíle tak, aby těmto potřebám odpovídaly, je ochoten učit se od klientů a umožňovat jim, aby v plné míře využívaly svých dovedností a schopností, organizuje prostředí svého působení přizpůsobivým a podněcujícím způsobem, udržuje zájem klientů a pomáhá jim rozvíjet sebedůvěru, nezávislost a odpovědnost. Tito pedagogové dokážou vynalézat a využívat takové způsoby práce, při nichž se uplatní

⁸⁰ ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997, s. 330

⁸¹ FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

i iniciativa klientů. Tím vším působí na růst jejich zdatnosti při rozhodování a řešení problémů.^{81a}

Pomáhající profese mohou vyvolat nadšení a jsou s to angažovat člověka celého. Angažovaný pracovník by měl klienta pochopit, zajímat se o něj, vcítit se do něj, respektovat ho, jaký je, fandit mu. Měl by ho mít prostě rád a snažit se v něm nalézt i ty dobré stránky, které většinou ostatní nevidí. Nejtěžší je právě to přijmout „každého“.⁸² Další problém lze spatřovat v tom, že i když je pracovník nadměru motivovaný a velmi dobře osobnostně disponovaný, angažovat se může jen u jistého, nevelkého počtu klientů. Z toho se odvíjejí požadavky na počet a velikost skupin a rozsah klientely, s níž pedagog pracuje. Odpovědný a angažovaný pracovník se zajímá o další osudy klienta po propuštění z péče, případně vyhledává nejvhodnější typ další péče. Z druhé strany by měla přicházet chuť klienta udržovat s pracovníkem nadále kontakt.⁸³

3.9 Sebepoznání a sebehodnocení pedagoga

Kladné sebehodnocení patří k významným vlastnostem pedagoga a souvisí s celkovou zralostí osobnosti. Pokud pedagog disponuje nedostatečným sebepoznáním, hodnotí sám sebe negativně, pochybuje o vlastních schopnostech a předpokladech ke zvládnutí složitých výchovných a konfliktních situací, o svém zevnějšku i možnosti být uznáván druhými lidmi, má to nepříznivý dopad na jeho psychosomatický stav, pracovní výsledky, odolnost k zátěži, zvyšuje to jeho labilitu a vede k neadekvátnímu chování k lidem. Tito učitelé mají chronicky špatnou náladu, jsou pasivní nebo upadají do agrese, nebo střídají autokratický a krajně liberální postup.

Čáp upozorňuje, že pro učitelovu autoregulaci nestačí jen sebepoznání a sebehodnocení vlastní činnosti, ale je nutno přihlídnout také k sebedeterminujícím následkům. Když pedagog učiní něco dobře, odmění se za to a to podporuje upevnění správného chování a výkonu. Při hodnocení vlastních výsledků by si měl pedagog dávat pozor na přeceňování či podceňování možností svého působení.

^{81a} FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997

⁸² KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 2006

⁸³ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998

Lepší sebepoznání učitele představuje především poznání a akceptování vlastních emocí a motivů. Zralá osobnost své potřeby nevytěšňuje, neignoruje, nepohoršuje se nad nimi, ale akceptuje je. Pedagog odsuzující sebe i druhé je labilní, disharmonický, někdy až neurotický, je nešťastný a činí nešťastnými i lidi kolem sebe. U pedagoga by mělo docházet ke shodě jeho vnitřního prožívání (emocí, motivů, názorů, postojů) s vnějšími projevy. Stejně jako u všech lidí se pedagogovo životní uspokojení či neuspokojení odvíjí od jeho cílů.

Sebepoznání a poznávání druhých by mělo probíhat ve vzájemném sepětí jako permanentní proces. Rozvíjení svých schopností a dalších vlastností vede k efektivnímu působení ve prospěch druhých.

K problematickým momentům pedagogova působení patří obtížná kontrola a sebekontrola. Převážně je pedagog odkázán na sebekontrolu. Důležité zpětnovazební informace získává pedagog často až s delším časovým odstupem, což však komplikuje sebekontrolu, sebehodnocení a korekci vlastní činnosti.

I přes nespornou shodnost aplikace osobnostních vlastností „klasického“ pedagoga na pedagoga sociálního je nutno stále myslet na odlišnost prostředí, ve kterém obě profese působí. Je potřeba stále vycházet z předpokladu, že kontaktovaný jedinec s námi bude ochoten spolupracovat. Osobnost sociálního pedagoga musí být především chápající. Sociální pedagog musí dobře chápat místo v sociálním prostředí, do kterého je postaven. Člověku nejlépe porozumíme, když se postavíme na jeho stanovisko a když se podíváme na svět jeho očima. Sociální pedagog musí být odolný, vytrvalý, zásadový a rozhodný. Ve své práci musí vidět smysl, který však nespočívá v hodnotách materiálních.

Závěr

Dnešní dobu ovládá konzumní styl života, mnoho lidí usiluje především o materiální statky, dobré společenské postavení, společenskou prestiž, moc a popularitu, zdůrazňuje se výkon a úspěch. Člověk, který se rozhodl pro profesi sociálního pedagoga z vlastního vnitřního přesvědčení, a nikoliv např. z důvodu, že pouze potřebuje před své jméno titul a na jiný studijní obor se nedostal, musí předem tušit, že toto povolání není z těch, které by vedlo k nadstandardním výdělkům a získání vysoké pozice a prestiže.

Ve zdrojích lidské osobnosti se nacházejí základní předpoklady pro schopnost ovlivňování, formování, přetváření a podněcování ostatních lidí. Osobnost pedagoga jako tvůrčího činitele v tomto procesu lze jednak vytvářet, jednak je plodem sebevytváření, dlouhodobé a cílevědomé práce na sobě samém. Pedagogem se člověk nestává sám od sebe, pouhou nápodobou. Musí vnímat také onu stránku společensky významnou a odpovědnou. Činnost sociálního pedagoga je v nejplnějším slova smyslu syntetická.

Jedná se o profesi velmi náročnou a dobrý sociální pedagog musí disponovat příslušnými kompetencemi – výbavou vědomostí, dovedností a osobních vlastností. A právě osobnostní charakteristiky předurčují kvalitu práce sociálního pedagoga nejvíce. Každý usoudí, že vlastnosti jako necitlivost, sobectví, bezohlednost, tvrdost, pokrytectví, pomstychtivost, bezzásadovost, kariérismus, zaprodanectví apod., které jsou bohužel pro život v dnešní společnosti hodně užitečné, se nemohou s profesí sociálního pedagoga slučovat a účinnost pedagogického působení oslabují, či dokonce anulují. Obecná zásada všech pomáhajících profesí vylučuje neodborný, necitlivý a nezodpovědný přístup ke klientům. Trvalou složkou pracovníkovy osoby by měly být vlastnosti jako empatie, takt, vlídnost, tolerantnost, náklonnost, kooperativnost apod. Nejhlubším zdrojem pedagogického mistrovství je výrazně humanistický postoj k životu, k světu a k člověku. Pravý patos sociálního pedagoga je v patosu lidskosti. Proto tuto profesi mohou dobře vykonávat jen lidé prosociálně orientovaní, s vysokými morálními a psychickými kvalitami, nezištní, obětaví,

vědomi si svého životního cíle a zavázání profesionálně etickým kritériím a normám.

Je proto velmi smutné, že velký význam a poslání pomáhajících profesí není adekvátně oceněno, ať společenským postavením a uznáním, tak i finančně.

Každé povolání má pracovníky více kvalitní a méně kvalitní, charakterní a málo charakterní. Nelze předložit jednoznačný model ideálního sociálního pedagoga, neboť každý člověk má své chyby, slabosti a nedokonalosti. Pokud ale známe podmínky, možnosti, kompetence, normy, úskalí atd. výkonu této profese, lze obecný obraz ideálního pracovníka odvodit.

Mým cílem bylo seznámit čtenáře s náročností profese sociálního pedagoga a zdůraznit důležitost osobnostních vlastností jako faktoru rozhodně ovlivňujícího kvalitu práce sociálního pedagoga. Záměrem byla rovněž snaha ke změně postojů a náhledu některých čtenářů na to, jak důležitou, náročnou a potřebnou roli může profese sociálního pedagoga ve společnosti hrát. Při zpracování své práce a při své odborné praxi jsem dospěl k závěru, že osobnostní charakteristiky člověka velmi významně ovlivňují výkon povolání sociálního pedagoga. Setkal jsem se s lidmi, kterým sice po stránce odborné nešlo nic vytknout, ovšem jejich lidský přístup ke klientovi byl hodně vzdálen mým představám o ideálu. Naproti tomu jsem potkal i ty, o kterých by se dalo říct, že jsou sociálními pedagogy od přírody. Jejich přirozený, lidský a citlivý přístup byl obdivuhodný. Tato zkušenost mě utvrdila v přesvědčení, že člověk s dobrým základem, který je ovlivňován výchovou ve vhodném prostředí, má pro povolání sociálního pedagoga dobré předpoklady, které potom může rozvíjet nabýváním potřebných vědomostí. Naopak mnohdy i ten nejlepší student, který sice zvládnul bravurně celé studium a jeho odborné znalosti jsou výtečné, postrádá bohužel pro výkon povolání sociálního pedagoga tzv. vnitřní nadání. Tito jedinci se na dráhu této náročné profese buďto vůbec nevydají, či ji záhy zklamání její náročností a ne nijak dobrým ohodnocením opouští. Pokud bych se někdy ještě věnoval této problematice, velmi rád bych se více zaměřil na vliv prostředí a poznávání zákonitostí formativních vlivů sociálních interakcí jako dvou nedílných součástí při formování osobnosti člověka.

V českém prostředí se sociální pedagogika převážně považuje za vědu, která se zaměřuje zejména na sociálně pedagogickou prevenci nežádoucích sociálních jevů a na terapii sociálních deviací jedinců a sociálních skupin. Toto pojetí či směřování se mi jeví jako nejpotřebnější a nejvíce efektivní, neboť předcházet patologickým jevům je vždy lepší než je řešit. Sociální pedagogika by měla dále poskytovat dobré teoretické východiska pro sociální práci, která by měla být chápána spíše jako praktická věda zaměřená na přímou a konkrétní pomoc lidem, kteří se do tíživé situace dostali.

Jsem přesvědčen, že si případný čtenář po přečtení této práce udělá dobrou představu o tom, co je náplní práce sociálního pedagoga a jak je tato profese náročná. Rovněž jsem si při sepsání této práce ověřil, jak již je uvedeno výše, že osobnostní charakteristiky člověka jsou pro toto povolání velmi důležité.

Resumé

Cílem bakalářské práce na téma „Osobnostní charakteristiky sociálního pedagoga“ bylo seznámit čtenáře s náročností profese sociálního pedagoga a zdůraznit důležitost osobnostních vlastností jako faktoru rozhodně ovlivňujícího kvalitu práce sociálního pedagoga. Záměrem byla rovněž snaha ke změně postojů a náhledu některých čtenářů na to, jak důležitou, náročnou a potřebnou roli může profese sociálního pedagoga ve společnosti hrát.

První kapitola se věnuje vzniku, historii a definici sociální pedagogiky, která vznikla v minulém století v Německu, přičemž byla ze začátku chápána jako praktická opatření pro výchovu mládeže mravně narušené, která se dopouští kriminality. Vzhledem ke skutečnosti, že dnes má sociální pedagogika svoje postavení jako samostatná vědní disciplína, je zde dotčen problém nejednoznačnosti vymezení předmětu zkoumání a existence rozličných pojetí a odlišných pohledů na obsah sociální pedagogiky.

Druhá kapitola je věnována profesi sociálního pedagoga, která u nás doposud není jednoznačně vymezena a setkáváme se pouze s jejím modelem. Najdeme zde pracovní činnosti sociálního pedagoga, jejichž rozsah je velmi široký, pestrý a tvořivý. Dále je zde věnován prostor kompetencím sociálního pedagoga, podmínkám pro výkon jeho profese, zdravotním rizikům, které jsou spojeny s tímto povoláním, a možnostem uplatnění sociálního pedagoga především v resortech školství, mládeže a tělovýchovy, resortu spravedlnosti, resortu zdravotnictví, resortu práce a sociálních věcí a resortu vnitra.

Třetí kapitola se věnuje osobnostním charakteristikám sociálního pedagoga a to především: motivaci, intelektu, empatii, odolnosti k náročným životním situacím, citové stabilitě, pedagogické komunikaci (je specifickým případem sociální komunikace), pedagogickému taktu, postojům pedagoga, iniciativě a angažovanosti sociálního pedagoga.

Anotace

Libor Žouželka. **Osobnostní charakteristiky sociálního pedagoga**. Brno, (Bakalářská práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií, 2009, 47 stran.

Tato práce je věnována profesi sociálního pedagoga a jeho osobnostním charakteristikám. Zabývá se jak osobností sociálního pedagoga, tak i možnostem jeho uplatnění. Cílem práce je seznámit čtenáře s náročností profese sociálního pedagoga a zdůraznit důležitost osobnostních vlastností jako faktoru rozhodně ovlivňujícího kvalitu práce sociálního pedagoga. Záměrem byla rovněž snaha ke změně postojů a náhledu některých čtenářů na to, jak důležitou, náročnou a potřebnou roli může profese sociálního pedagoga ve společnosti hrát.

Klíčová slova:

Definice pojmu sociální pedagogika, sociální pedagog, sociální práce, prostředí, kompetence sociálního pedagoga, osobnostní charakteristiky sociálního pedagoga, motivace, intelekt, empatie, profesní příprava.

Annotation

Libor Žouželka. **Personal Characteristics of Social Pedagogue**. Brno, (bachelor theses). Tomas Bata University in Zlín, Faculty of Humanities, Departement of Pedagogical Sciences/ Institute of Interbranch Studies, 2009, 47 pages.

This thesis deals with profession of the social pedagogue and his personal characteristics. It addresses to the personality of the social pedagogue, as well as possibilities of his assertion. The aim is to familiarize its reader with challenges the profession of the social pedagogue involves and to highlight importance of his personal characteristics as a very serious factor influencing quality of his work. My intention was also tendency to change readers' attitude and point of view on importance, demandingness and necessity of the social pedagogue role in our society.

Key words:

Definition of the social pedagogy, social pedagogue, social work, environment, competence of the social pedagogue, personal characteristics of the social pedagogue, motivation, intellect, empathy, vocational preparation.

Seznam použité literatury

1. BAKOŠOVÁ, Z. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3
2. ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997, 415 s. ISBN 80-7066-534-3
3. ČÁP, J. Psychologie pro učitele. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983, 381 s. 14-255-83.
4. FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 382 s. ISBN 80-7178-063-4.
5. GILLERNOVÁ I., HERMOCHOVÁ, S., et. al. Sociální dovednosti učitele. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, 109 s. 17-042-90.
6. HENNIG, C., KELLER, G. Antistresový program pro učitele. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 99 s. ISBN 80-7178-093-6.
7. KOHOUTEK, R. a kol. Základy pedagogické psychologie. Brno: Cerm, 1996, 184 s. ISBN 80-85867-94-X.
8. KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 2006, 147 s. ISBN 80-7367-181-6.
9. KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
10. KRAUS, B. Vztah sociální práce a sociální pedagogiky v ČR, <http://www.ims-brno.cz>.
11. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et. al. Člověk – prostředí – výchova. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
12. KUSÁK, P., DAŘÍLEK, P. Pedagogická psychologie – A. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 234 s. ISBN 80-7067-837-2.
13. LINHART, L. Rozvoj profesionálních kompetencí sociálních pracovníků. Brno: Magistrát města Brna, 2001.
14. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 335 s. ISBN 80-7178-226-2.
15. PAULÍK, K. Psychologické poradenství v sociální práci II. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004, 139 s. ISBN 80-7042-642-X.
16. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 292 s. ISBN 80-7178-029-4.

17. PRŮCHA, J. Přehled Pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 268 s. ISBN 80-7178-399-4.

18. ŘEZÁČ, J. Sociální psychologie. Brno: Paido, 1998, 268 s. ISBN 80-85931-48-6.

19. VÍZDAL, F. Sociální pedagogika jako věda o formativním účinku sociálních interakcí. Brno: Sborník IMS na téma Sociální pedagogika v teorii a praxi, 2006, ISBN 80-902936-7-0

20. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., ed. Aplikovaná sociální psychologie I.. Praha: Portál, 1998, 383 s. ISBN 80-7178-269-6.

21. WROCZYŃSKI, R. Sociálna pedagogika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968, 309 s. 67-235-60.